

TOPORIŠIČ KOT ORGANIZATOR IN VODJA PLETERŠNIKOVIH DNEVOV

Marko Jesenšek

Filozofska fakulteta, Maribor

UDK 811.163.6:005.745:929Toporišč J.

Toporišič je leta 1996 organiziral prve Pleteršnikove dneve v Pišecah, nato pa je simpozij vodil do leta 2003, ko je skrb za Pleteršnikovo jezikovno in slovaropisno delo prepustil Marku Jesenšku – njegov zadnji nastop na znanstveni konferenci in zadnja znanstvena objava (2011a) sta prav tako povezana s simpozijem v Pišecah, in sicer je predstavil Škrabčev pogled na naglasoslovje v Pleteršnikovem slovarju in tako simbolično sklenil svoje jezikoslovno delo s premislekom o dveh slovenskih jezikoslovcih, ki ju je najbolj cenil in jima je namenjal velik del svojega raziskovalnega in organizacijskega dela. V prispevku je analiziran Toporišičev pogled na Pleteršnikovo delo in pomen Toporišičevih Pleteršnikovih dnevov za razvoj slovenskega slovaropisja.

Toporišič, Pišce, Pleteršnikovi dnevi, slovaropisje

Toporišič organised the first Pleteršnik's Days symposium in Pišce in 1996 and continued until 2003, when he entrusted Marko Jesenšek with the care of Pleteršnik's linguistic and lexicographic work. His last lecture at an academic conference, as well as his last academic publication (2011a), were also connected to the symposium in Pišce: he presented Škrabec's view on accentology in Pleteršnik's dictionary. With that, Toporišič symbolically concluded his linguistic work with a discussion of the two Slovene linguists whom he valued the most and dedicated a considerable part of his research and organisational career to. In this paper, Toporišič's view of Pleteršnik's work is analysed as well as the importance of Toporišič's Pleteršnik's Days for the development of Slovene lexicography.

Toporišič, Pišce, Pleteršnik's Days, lexicography

Toporišičev pogled na Pleteršnika

Toporišič (2008a: 41) je za jezikovnega odličnika, poleg Bohoriča, Pohlina, Kopitarja, Miklošiča, Škrabca, Nahtigala, Ramovša, Riglerja, Bezlaja in Toporišiča, imenoval tudi »Miklošičevega sodelavca« in »velikega slovaropisca« Pleteršnika, ki je konec 19. stoletja »ustvaril delo, na kakršnega smo potem čakali skoraj sto let«, tj. do zaključenega SSKJ leta 1991. Pleteršnikovo slovaropisno delo povezuje s Škrabčevim jezikoslovjem in vprašanjem tonemskosti slovenskega jezika, ki ga je v slovarju uspešno reševal s pomočjo sodelavca Bartla, na teoretičnem področju pa dopolnjeval z Valjavčevim vedenjem o slovenskem naglasu ter Miklošičevimi in Cafovimi slovaropisnimi rešitvami. V slavnostnem govoru ob odprtju prenovljene Pleteršnikove domačije leta 1994 je Pleteršnika imenoval za »našega doslej največjega slovaropisca

slovenščine«, ki je »slovenskemu narodu – in svetu – odkril bogastvo in lepoto besedja njegovega jezika« (Toporišič 2006a: 537). Toporišič je prepričan, da je Pleteršnik zmogetel tako veliko in odgovorno delo v celoti zadovoljivo opraviti, ker je »neoviran odločal« o vseh slovaropisnih vprašanjih in je lahko »z veliko znanstveno natančnostjo odbiral gradivo« ter »organiziral nabiranje živega besednega zaklada po narečjih« in tako omogočil, da ga »s pridom porablajo vse znanstvene in tehnične stroke« (Breznik 1949: 383–384). Ta Breznikov članek v *Slovenskem biografskem leksikonu* je Toporišič (1998: 177) imenoval za »vsebinsko bogat[ega]« in ga je prepoznal kot »osnov[o] marsičesa v pisanju o Pleteršniku po 2. svetovni vojni«.

Za slovensko slovaropisje in naglasoslovje je zelo pomembno, da je Pleteršnik sledil Škrabčevim in Valjavčevim raziskavam tonskih nasprotij slovenskega naglaševanja ter je tonemsko naglaševanje uvrstil v svoj slovar, čeprav je bila teorija na Slovenskem takrat povsem nova in znana le v ozkih strokovnih krogih. Toporišič (2006a: 541) mu je za razločevanje med potisnjenim in potegnjenim naglasom (izrazje je Škrabčevo) izrekel strokovno spoštovanje, ker »je bil tako pogumen, da je to naglaševanje prevzel v svoj slovar«.

Škrabec in Pleteršnik sta bila jezikoslovca, ki sta bila Toporišiču še posebno draga: prvi kot vrhunski jezikoslovec slovenist in začetnik modernega pogleda na slovensko slovnico, zlasti na področju naglasoslovja, drugi kot njegov bližnji rojak (Pišec, Mostec), »zglede delavnosti in doslednosti v življenju« (Toporišič 1998: 175) in predhodnik v prizadevanjih za »sistemsko enotnost« slovenskega knjižnega jezika, izhajajoč iz Škrabčevega jezikoslovja:

V glavnem iz časa pred izidom Pleteršnikovega slovarja so zanimiva doslej širši javnosti nedostopna Škrabčeva pisma Pleteršniku: v njih se je Škrabec trudil in pri tem bil kar zelo, vendar ne v vsem, uspešen, da bi bilo oblikoglasno pisanje besed v Pleteršnikovem slovarju táko, da bi v veliki meri služilo tudi znanstvenemu raziskovanju (in to se tudi godi). (Prim. sedaj moja izdajo P. Stanislav Škrabec, *Jezikoslovna dela* 4, Nova Gorica 1998, str. 326–334.) (Toporišič 1998: 177)

Toporišič je nekatera razhajanja v razumevanju slovenskega (tonemskega) naglasa – »[o] tem Pleteršnik v S-NS I, str. IX skoraj nekoliko podcenjevalno o Škrabcu« – pri obeh slovenistih pripisal čisto praktičnim potrebam Pleteršnikovega slovarja. Pri tem gre predvsem za ozko teoretično vprašanje razvrščanja naglasnih načinov v razrede oz. po besedotvornih vrstah in pomenskih skupinah ter za slovnično pomenskost, »poleg tega še za zgodovinsko razvojno, kar pa za Pleteršnika ni bilo tako uporabno« (Toporišič 2006a: 541). Pri samostalniški besedni vrsti npr. ni upošteval lastnoimenskosti, ki jo je Toporišič postavil za osrednjo raziskovalno temo svojega drugega simpozija v Pišecah leta 1999 (Pleteršnikovi dnevi, Simpozij slovenska lastnoimenskost), sledeč jezikoslovnim usmeritvam Stanislava Škrabca pri reševanju tega vprašanja, že v Toporišičevem času aktualni in občutljivi (ne)spolni rabi jezika v javnosti¹ in predvsem priimkovnosti ob pripravah na izid slovarskega dela novega

¹ Šlo je za razpravljanje, ali gre pri rabi moških in ženskih oblik poimenovanj za jezikovno ali družbeno vprašanje. Moški slovnični spol je nezaznamovan napram ženskemu, kar je omogočalo, da se je skupina ljudi moškega in ženskega naravnega spola zapisovala ali nagovarjala v moškem slovničnem spolu,

slovenskega pravopisa, tj. Toporišičevi odločitvi, da se v slovarskem delu *Slovenskega pravopisa* zapiše 500 najpogostejših ženskih spolskih priimkov (Toporišič 2001: 9). Pleteršniku »ni bilo treba reševati problematike, ki bi jo prineslo upoštevanje lastnih imen« (Toporišič 2006b: 555), saj le-teh ni uvrstil v *Slovensko-nemški slovar*, Toporišič pa je na drugih Pleteršnikovih dnevih (Pišece, 1999) odprl vprašanje priimkovnosti v slovenskem slovaropisju, in sicer zapisovanje osebnih imen, vzdevkov in hišnih imen ter izvor slovenskih priimkov, rabo lastnih imen v starejših slovenskih slovarjih in besedilih ter naselbinska, ledinska in domačijska imena. Zelo so ga zanimale ženske ustreznice priimkov (sam je predstavil najpogostejše moške priimke v Sloveniji, ki jim je pripisal ženske oblike, Irena Orel pa oblike priimkov v slovenskih uradovnih besedilih do 19. stoletja), ki jih je kot nadaljevanje neopravljenega Pleteršnikovega dela uvrstil v slovarski del *Slovenskega pravopisa*. Na simpoziju v Pišecah je tako odločitev napovedal kot »spomenik poimenovanjem slovenskih žena«. Pred tem (Pišece, 1996) je Toporišič na prvih Pleteršnikovih dnevih (Pleteršnikov Slovensko-nemški slovar) presodil, da je Pleteršnikov pravopis v *Slovensko-nemškem slovarju* »prav odličen«, tako da bi ga (z izjemo izgovarjave trdega *l* pred samoglasniki kot *v*) »lahko v celoti prevzeli« (Toporišič 2006b: 556). Kljub temu pa je Pleteršnikov slovar še pred Levcem postavljaj tudi pravopisno in pravorečno normo slovenskega jezika, upoštevajoč tradicijo in Škrabčeve sodobne pravopisne odločitve. To se lepo kaže pri vprašanju *bravec* ali *bralec*, kjer se je Pleteršnik kompromisno odločil za Škrabčev zapis z *v*-jem (*poslušavec*), mestoma pa je ohranjal še etimološki *l*-jevski zapis trdega *l* v pisavi *tkalec*. »Pleteršnik je torej te stvari pisal zgodovinsko upravičeno, kakor jih je Škrabec utemeljeval [...], vendar ni sprejel njegove rešitve za *volilec*.« (Toporišič 2006b: 553)

Toporišič je nadaljeval z raziskovanjem Pleteršnikovega dela, tudi ko je vodenje Pleteršnikovih dnevov zaupal Marku Jesenšku. Odzval se je vabilu, da upoštevajoč Pleteršnikovo jezikovno izročilo natančneje razišče narečno lastnoimenskost v svoji rojstni vasi Mostec. Ugotovil je, da je ta »večinoma zemljepisna in bitijska, stvarna pa komaj kaj«, predvsem pa spreminjajoča se, »zlasti ko gre za priimke in krstna imena« (Toporišič 2004: 9). Leta 2007 je na Pleteršnikovih dnevih v Pišecah spregovoril o slovnični obvestilnosti Pleteršnikovega slovarja. Izhajal je iz svojega predhodnega spoznanja, da sta za zapisano tonemskost v Pleteršnikovem *Slovensko-nemškem slovarju* zaslužna Škrabec in Valjavec (Toporišič 2008b: 33). Pleteršnik je naš »prvi slovenski slovarnik, ki je besedam zapisoval tonemski naglas«, vendar še ni razlikoval enojnega in dvojnega brevisa, ki po Riglerjevi teoriji razlikujeta med akutiranostjo in cirkumflektiranostjo kračine in sta normativno zapisana v *Slovenskem pravopisu* 2001. Za največjo zablodo naglasnosti v Pleteršnikovem slovarju je prepoznal zapisovanje nedoločnika z refleksi kratkega nedoločnika (prav tam: 34).

Zadnji Pleteršnikovi dnevi, na katerih je sodeloval Toporišič, so bili leta 2010. Slovensko zgodovinsko slovaropisje je v Pišecah poskušalo odgovoriti na vprašanje, ali nadaljevati Pleteršnikovo delo in sestaviti enoten slovar ali pa po dogovorjeni

upoštevajoč tudi načelo ekonomičnosti v jeziku, npr.: *spoštovani volivci* (tj. moški in ženske) namesto *spoštovane volivke in spoštovani volivci*.

enotni metodologiji najprej ločeno sestaviti zgodovinska slovarja osrednje- in vzhodnoslovenskega knjižnega jezika in nato še novoslovenščine. Tako bi se izognili vprašanju (ne)knjižnosti posameznih besed in dobili dva neodvisna besedilna korpusa raznovrstnega slovenskega besedišnega razvoja na celotnem slovenskem jezikovnem prostoru, upoštevajoč dvojnični razvoj slovenskega knjižnega jezika. Toporišič se je simpozija udeležil z razpravo o tem, kako je Škrabec razmišljal o zaznamovanju naglasov v Pleteršnikovem slovarju. Gre za njegovo zadnjo objavljeno znanstveno razpravo (Toporišič 2011a), v kateri je simbolno združil svoje raziskovanje slovenske naglasnosti ob soočenju teoretičnih in praktičnih rešitev svojih priljubljenih jezikoslovnih predhodnikov Škrabca in Pleteršnika. Opozoril je na daljši spisec besed, ki jih je Škrabec naglaševal tonemsko drugače kot Pleteršnik (prav tam: 17), in zaključil svoje več kot petinpetdesetletno znanstveno in raziskovalno delo na področju slovenskega jezikoslovja, tudi zelo natančnega raziskovanja slovenskega naglasa, s spoznanjem o (pre)kratki našega življenja, da bi lahko v njem spoznali vso znanost: »Tudi ob razpravljanju o teh vprašanjih se človeku nekako sili izreči z Latinci: *Vita brevis, ars longa.*« (prav tam: 18)

Pomen Toporišičevih Pleteršnikovih dnevov za razvoj slovenskega slovaropisja

Pleteršnikovi dnevi v Pišecah so Pleteršnikovo rojstno vas postavili v središče slovaropisnega dogajanja na Slovenskem, s pritegnitvijo strokovnjakov iz tujine pa so dobili tudi mednarodno razsežnost. Toporišič je bil njihov idejni ustanovitelj, vodja in predsednik Strokovnega odbora Maksa Pleteršnika vse do leta 2003, ko je za to funkcijo izbral svojega naslednika Marka Jesenška in mu naložil »lepo količino dolžnosti« z organiziranjem nadaljnjih simpozijev ter urejanjem in izdajanjem novih zbornikov, zavedajoč se, da ostaja še veliko neopravljenega dela (Toporišič 2001: 200); želel je, da Pleteršnikovi dnevi (p)ostanejo vsakoletno druženje slovenskih slovaropiscev, Pleteršnikov rojstni kraj Pišce pa prepoznano slovaropisno središče:

In še ostaja kar precej dovolj neosvetljenih strani njegovega dela (in sicer tudi slovarja, npr. njegovo zanimanje za lastnoimenskost, natančnejši vpogled v njegovo narodno-politično slovenstvo). Skoraj gotovo je, da Pišočani v zvezi [s] Pleteršnikom ne bodo mirovali in se bodo tudi slavisti radi odzivali njihovim vabilom na nadaljnje spoznavanje in vrednotenje Pleteršnikovega duha ter sploh tvarin, ki jim je Pleteršnik posvečal pozornost in raziskovalni red. (Toporišič 1998: 180)

Toporišičevo vlogo in pomen pri pripravi simpozijev v Pišecah so vsak s svojega stališča predstavili A. Benko (2011) v *Izzivih sodobnega slovenskega slovaropisja*, Dušič (2016) in Novak (2016) pa na Pleteršnikovih dnevih 2015, ki so v Pišecah potekali v spomin na akademika Toporišiča. Pred njimi je o svoji vlogi pri promociji življenja in dela Maksa Pleteršnika pisal tudi Toporišič (1998: 178–180) in opozoril na svoj prvi nastop v Pišecah:

Tisti čas (okoli 150-letnice Pleteršnikovega rojstva) so se prebudili tudi Pišočani in Pleteršniku na prostoru med šolo in kulturnim domom postavili spominski steber s Štovičkovo plaketo Pleteršnika. Slavnostni strokovni govorec je ob tem bil pisec teh vrstic. Vzpostavljeni so bili tudi neki stiki z lastnikom Pleteršnikove domačije, dr. Marijanom Hočevarjem.

Temu nastopu v začetku 90. let 20. stoletja so sledila Toporišičeva redna srečevanja s Pleteršnikom v Pišecah, in sicer najprej z govorom na proslavi 70-letnice smrti Maksa Pleteršnika septembra leta 1993 (govornika sta bila še predsednik SAZU France Bernik in akademik Franc Jakopin), nato pa 17. 9. 1994 še s svečanim govorom ob odprtju prenovljene Pleteršnikove hiše in stoletnici izida Pleteršnikovega *Slovensko-nemškega slovarja*. Pomembna dogodka sta bila v javnosti skoraj neopazna, čeprav je bil na obeh prisoten tudi predsednik Republike Slovenije Milan Kučan. Toporišič se je čudil slabi medijski pokritosti obeh dogodkov, predvsem pa ni razumel Slovencev, ki se ob takrat še ne dolgo pridobljeni samostojnosti in lastni državi niso zmenili za Pleteršnika, enega izmed stebrov slovenstva in slovenskega jezika ter pomembnega nosilca (danes skoraj povsem pozabljene) pozitivne zgodbe o domoljubju. Zapisal je, da je bil javni odziv na oba pomembna pišeška dogodka v prvi polovici 90. let »razmeroma zelo slab«. Kasneje je tak mlačen odnos Slovencev do enega izmed slovenskih »prerokov« razočaran dopolnil v spoznanje, da »Slovenci na kulturniška prizadevanja le preradi gledajo s stališča dobička in jim torej simpozij v Pleteršnikov spomin ni prav nič mar« (Toporišič 2001: 201).

Oktober istega leta je bilo zborovanje Slavističnega društva Slovenije posvečeno Maksu Pleteršniku; v Krškem je nastopil Toporišič, ki je pripeljal udeležence tudi v Pleteršnikove Pišce. *Zbornik Slavističnega društva Slovenije 5*, ki je izšel leta 1997, je urednik France Novak podnaslovil *Maks Pleteršnik, Zborovanje slavistov, Krško in Pišce 1994*, v njem pa je Toporišič objavil prispevek z naslovom *Pleteršnikov Slovensko-nemški slovar*, tj. v referat razširjeni slavnostni govor s septembrskega odprtja prenovljene Pleteršnikovine v Pišecah. Z referatom *O pravopisnem slovarstvu* je leta 1995 nato sodeloval na okrogli mizi o slovenskem pravopisju, ki jo je pripravil tedanji predsednik Slavističnega društva Slovenije France Novak (2016), naslednje leto pa je v Pišecah organiziral prve Pleteršnikove dneve: »[K]ončno [se je] uresničil od mene že 1994 predlagani Simpozij o Pleteršnikovem slovarju.« (Toporišič 1998: 179) Večino referatov je objavil v prvem zborniku z naslovom *Pleteršnikov Slovensko-nemški slovar, Zbornik s simpozija '96 v Pišecah*. Leta 1999 je uredil in izdal še zbornik razprav o slovenskih lastnih imenih *Simpozij Slovenska lastnoimenskost, Zbornik s simpozija '99 v Pišecah*, ki je »dobrodošlo poživilo slovenske jezikoslovne literature z imenoslovnega področja« in odpira vrata novim raziskavam »slovenske jezikovne in duhovne individualnosti« (Toporišič 2001: 200).

Toporišič je z zasnovo in organizacijo Pleteršnikovih dnevov v Pišecah pokazal, da lahko slovaropisno delo učinkovito pokaže na pomembnost slovenskega jezika v družbi evropskih narodov, ter nas opozoril, da se moramo zavedati: (1) svoje družbene in kulturne identitete, kar je povezano z jezikovno samobitnostjo; (2) pomena nenehnega jezikovnega razvoja, s katerim se je mogoče odzivati na evropske ekonomske in tehnološke izzive; (3) pomena razvijanja lastnih tehnologij, ki jih mora spremljati tudi domača terminologija; (4) pomena vlaganja sredstev v humanistične raziskovalne projekte, saj na podlagi njih spoznavamo jezik in sebe ter se tako bolj samozavestno umeščamo v skupni evropski prostor (Jesenšek 2011: 11). Po Toporišičevi zaslugi pišeški simpoziji vrednotijo slovensko slovaropisje in povečujejo

zanimanje za Pleteršnika ter spodbujajo nove slovaropisne projekte, izhajajoče iz Pleteršnikove pozitivne slovaropisne dediščine.

Literatura

- BENKO, Anja, 2011: Pregled dosedanjih izdaj Pleteršnikovih zbornikov. Marko Jesenšek (ur.): *Izzivi sodobnega slovenskega slovaropisja* (Zora 75). Maribor: Filozofska fakulteta, Mednarodna založba Oddelka za slovanske jezike in književnosti. 448–491.
- BREZNIK, Anton, 1949: Maks Pleteršnik. France Kidrič: *Slovenski biografski leksikon*, 7. zvezek. Ljubljana: SAZU.
- DUŠIČ, Martin, 2016 (v tisku): Toporišič in Pleteršnikovi dnevi. Marko Jesenšek (ur.): *Toporišičevo leto* (Zora 115). Maribor: Filozofska fakulteta, Mednarodna založba Oddelka za slovanske jezike in književnosti.
- JESENŠEK, Marko, 2011: Izzivi sodobnega slovenskega slovaropisja. Marko Jesenšek (ur.): *Izzivi sodobnega slovenskega slovaropisja* (Zora 75). Maribor: Filozofska fakulteta, Mednarodna založba Oddelka za slovanske jezike in književnosti. 9–11.
- NOVAK, France, 2016 (v tisku): Pojasnilo o okrogli mizi iz začetkov Pleteršnikovih dni v Pišecah. Marko Jesenšek (ur.): *Toporišičevo leto* (Zora 115). Maribor: Filozofska fakulteta, Mednarodna založba Oddelka za slovanske jezike in književnosti.
- TOPORIŠIČ, Jože, 1992: *Enciklopedija slovenskega jezika*. Ljubljana: Cankarjeva založba.
- TOPORIŠIČ, Jože (ur.), 1998: *Pleteršnikov Slovensko-nemški slovar. Zbornik s simpozija '96 v Pišecah*. Pišce: Komisija Maks Pleteršnik; Novo mesto: Dolenjska založba.
- TOPORIŠIČ, Jože, 2001: Ženske oblike 500-tih najpogostejših priimkov v Sloveniji. Jože Toporišič (ur.): *Simpozij Slovenska lastnoimenskost*. Pišce: Komisija Maks Pleteršnik; Novo mesto: Dolenjska založba. 5–20.
- TOPORIŠIČ, Jože, 2004: Lastnoimenskost v vasi Mostec. Marko Jesenšek (ur.): *Besedoslovne lastnosti slovenskega jezika. Slovenska zemljepisna imena*. Ljubljana: Slavistično društvo Slovenije; Pišce: Društvo Pleteršnikova domačija. 9–17.
- TOPORIŠIČ, Jože, 2006a: Pleteršnikov Slovensko-nemški slovar. Jože Toporišič: *Besedjeslovne razprave* (Linguistica et philologica 13). Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU. 537–549.
- TOPORIŠIČ, Jože, 2006b: Pleteršnikov pravopis v Slovensko-nemškem slovarju. Jože Toporišič: *Besedjeslovne razprave* (Linguistica et philologica 13). Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU. 550–559.
- TOPORIŠIČ, Jože, 2008a: Slovenska jezikoslovna odličnost. Univerzalna odličnost kot nova paradigma uspešnega sodelovanja med državami in kot motivacija za zdravo življenje in uspešno delo. *20. forum odličnosti in mojstrstva Otočec 2008*. Novo mesto: Društvo ekonomistov Dolenjske in Bele krajine. 41–47.
- TOPORIŠIČ, Jože, 2008b: Slovnična obvestilnost Pleteršnikovega slovarja. Marko Jesenšek (ur.): *Od Megiserja do elektronske izdaje Pleteršnikovega slovarja* (Zora 56). Maribor: Filozofska fakulteta. 25–35.
- TOPORIŠIČ, Jože, 2011a: Škrabec o zaznamovanju naglasov v Pleteršnikovem slovarju. Marko Jesenšek (ur.): *Izzivi sodobnega slovenskega slovaropisja* (Zora 75). Maribor: Filozofska fakulteta. 13–18.
- TOPORIŠIČ, Jože (ur.), 2011b: *Simpozij Slovenska lastnoimenskost. Zbornik s simpozija '99 v Pišecah*. Pišce: Komisija Maks Pleteršnik; Novo mesto: Dolenjska založba.